

AZ ELSŐ FEJEDELEM: ÁRPÁD VAGY ÁLMOS?

E tanulmány a magyar fejedelmi nemzetség két tagja, Álmos és fia, Árpád életútját, szerepét és tisztségét vizsgálja. Egyes kutatók Álmosban,¹ mások Árpádban² jelölték meg az első fejedelem személyét. Írásom célja, hogy lehetőség szerint állást foglaljak e nehéz kérdésben.

Álmos szerepelt VII. Konstantinos 948–952 között összeállított, *De administrando imperio* címen ismert műve 38. fejezetében, amely korabeli magyar hagyományra épülhetett.³ Ezenkívül Anonymus XIII. század elejére tehető *Gesta Hungarorum*⁴, Kézai Simon XIII. század 80-as éveiből való krónikája⁵, a szintén XIII. századi

---

¹ Álmos fejedelemségére l. pl. RÓHEIM GÉZA: A kazár nagyfejedelem és a turulmonda. I. A bűvös tükör. Válogatás Róheim Géza tanulmányaiból. Válogatta VEREBÉLYI KINCŐS. Bp. 1984. (továbbiakban: RÓHEIM 1984) 127–252.; DEÉR JÓZSEF: A IX. századi magyar történelem időrendjéhez. Századok 79–80 (1945–1946) (továbbiakban: DEÉR 1945) 13–16.; DÜMMERTH DEZSŐ: Álmos fejedelem mítosza és valósága. Filológiai Közlöny 1971. (továbbiakban: DÜMMERTH 1971) 404–430.; Uő.: Álmos, az áldozat. Bp. 1986. (továbbiakban: DÜMMERTH 1986); KRISTÓ GYULA: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. (továbbiakban: KRISTÓ 1980) 133–144, 192–194, 217–218.; UHRMAN IVÁN: Az ősmagyar kettős fejedelemség kérdéséhez. Történelmi Szemle 30 (1987–1988) (továbbiakban: UHRMAN 1988) 212–214.

² Árpád fejedelemségére l. pl. PAULER GYULA: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Bp. 1900. (továbbiakban: PAULER 1900) 31.; HÓMAN BÁLINT-SZEKFI GYULA: Magyar történet I. Bp. 1928. (továbbiakban: HÓMAN 1928) 71–72.; MACARTNEY, C. A.: The Magyars in the Ninth Century. Cambridge, 1930. (továbbiakban: MACARTNEY 1930) 178.; CZEGLÉDY KÁROLY: Árpád és Kurszán (az Árpád-ház megalapításához). In: uő.: Magyar őstörténeti tanulmányok. Bp. 1985. (továbbiakban: CZEGLÉDY 1985) 115, 127–128.; TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: Az etelközi magyar–besenyő háború. Századok 122 (1988) (továbbiakban: TÓTH 1988) 571–572.; NÉMETH GYULA: A honfoglaló magyarság kialakulása. Második, bővített kiadás, közzeeszi BERTA ÁRPÁD. Bp. 1991.² 232–233.

³ MORAVCSIK GYULA: Az Árpád-kori magyar történelem bizánci forrásai. Bp. 1984. (továbbiakban: ÁMTBF) 44.; l. még KRISTÓ GYULA (szerk.): A honfoglalás korának írott forrásai. Szeged, 1995. (továbbiakban: HKIF) 124.

⁴ SZENTPÉTERY, E. (ed.): *Scriptores rerum Hungaricarum. I–II.* Budapestini 1937–1938. (továbbiakban: SRH) I. 35, 37–52.; HKIF 281, 283–297.

⁵ SRH I. 165.; HKIF 353.

Albericus Trium Fontium munkája⁶, a XIV. századi krónikakompozíció⁷ és a hasonlóképpen a XIV. századból való Zágrábi és Váradi Krónika⁸ is megőrizte Álmos alakját.

Álmos szüleiről, őseiről keveset tudunk, s ezen információk sem tűnnek megbízhatóknak. Apjáról a XIV. századi krónikakompozíció Elődöt, míg Anonymus Ügyeket nevezte meg. A genealógiai bizonytalanságot mutatja, hogy Előd Anonymusnál a hét vezér egyike, míg Ügyek a Krónika szerint Álmos nagyapja volt. Álmossal kapcsolatban a krónikakompozíció és Anonymus egyaránt feljegyezte a Turultól való származás mondáját.⁹ Emellett a valóságos apának „utólag az Ügyek (szent) vagy Előd (ős) nevet adták”.¹⁰ Álmos anyja a krónikakompozíció és Anonymus szerint Ónedbilia (Eunedubelianus) „szkítiai” vezér lánya volt, utóbbi Emese néven is említette, ami „anyát” jelenthet.¹¹

Álmos születését illetően Anonymusnál az szerepel, hogy Ügyek és Emese nászára 819-ben került sor Dentümgogyerben.¹² A 819-es év mélyen belegyökerezett a történeti kutatásba, s Álmos születését ehhez vagy az ezt követő évek valamelyikéhez kapcsolták. Anonymus adata a kutatók egy részénél annak ellenére nyert hitelt, hogy évszámait nem tekintették megbízhatóknak, de ezt mégis elfogadható becslésnek fogadták el.¹³ Véleményem szerint a 819-es időpont Anonymus találmánya lehet, hiszen nem utal forrásaira, mint a Szkítiából való kijövetel 884-es évével kapcsolatban, amely Regino 889-es évszámának rontott alakja.¹⁴ Ezért a 819-es évszámot nem vehetjük figyelembe Álmos életútjának rekonstruálásánál.

Hasonlóan problematikus Álmos halálának időpontja. Anonymus szerint Álmos bevonult Ungvárra, s itt még életében „vezérré és parancsolóvá tette fiát”, majd a honfoglalás művét már Árpád vitte véghez 903 és 907 között.¹⁵ A XIV. századi krónikakompozícióban azt olvashatjuk, hogy a honfoglaló magyarok előbb Erdélybe

---

⁶ GOMBOS, F. A.: *Catalogus fontium historiae Hungaricae I–III*. Budapestini 1938–1939. I. 23.; HKIF 263.

⁷ SRH I. 287.; HKIF 359.

⁸ SRH I. 206.; HKIF 366–367.

⁹ SRH I. 38, 41, 284, 287.; HKIF 284, 287, 357, 359.; Álmos őseire, a Turul-mondára I. GYÖRFFY GYÖRGY: *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok*. Bp. 1993. (továbbiakban: GYÖRFFY 1993) 40–47.

¹⁰ KRISTÓ GYULA – MAKK FERENC: *Az Árpád-házi uralkodók*. Bp. 1988. (továbbiakban: KRISTÓ – MAKK 1988) 7–8.

¹¹ SRH I. 38, 284.; HKIF 284, 357.; az etimológiára KRISTÓ – MAKK 1988. 8–9.

¹² SRH I. 38.; HKIF 284.

¹³ L. pl. PAULER 1900. 145. o. 54. jegyzet; KRISTÓ 1980. 39.

¹⁴ Anonymus 884-es évszámára I. SRH I. 41.; a dátum Reginótól való származtatására I. HKIF 288. 1. jegyzet; a 819-es évszámot is Regino egyik, 818. évi bejegyzésére vezette vissza pl. GYÖRFFY 1993. 41.

¹⁵ Az idézetre I. SRH I. 52.; HKIF 297.; a 903-as és 907-es időpontokra vö. SRH I. 53, 106.; HKIF 298, 339.

mentek, s az „első kapitány”, Árpád „apját, Álmost Erdély országban megölték, mindenesetre nem mehetett be Pannóniába.”¹⁶ A korábbi történetírás Regino 889-es évszámát az ún. első besenyő támadás és a Levediából Etelközbe költözés időpontjaként értelmezve a 890-es etelközi, Árpádot élre emelő fejedelemválasztásig számolt Álmossal.¹⁷ Más, jobbára későbbi feltevések Álmos pályáját hosszabbra nyújtották. Az egyik nézet szerint a 893-ra tehető első besenyő háború után mondatták le, de 895-ös erdélyi megöléséig élt.¹⁸ A másik álláspont szerint a 895-ös besenyő támadás elől népével menekülő Álmost az új haza „keleti peremén” áldozták fel.¹⁹

A magyar hagyomány egy része (krónikakompozíció, Anonymus) tehát Álmos életútját a Kárpát-medencébe való bejövételkor zárta le. Nem ilyen egyértelmű a Zágrábi és a Váradi Krónika tanúbizonysága, amelyek a 888-as évnél említették a honfoglalást és Álmos megválasztását fővezérré.²⁰ Albericus a 893-as évnél azt jegyezte fel, hogy a magyarok Álmos nevű első vezérük idejében jöttek ki Szkítiából és foglalták el új hazájukat.²¹ E kései tudósítások még azt is megengedik, hogy a honfoglalás Álmos vezetésével ment végbe. E híradások azonban nem elégségesek annak bizonyítására, hogy Álmos valóban életben volt akárcsak a honfoglalás kezdetén. Véleményem szerint a honfoglaláshoz időben legközelebbi, Konstantinosnál megőrzött magyar hagyomány tanúbizonyságát kell elfogadnunk: Álmos ugyan még életben lehetett az etelközi fejedelemválasztáskor, de a besenyők etelközi támadása már Árpádot üzte el népével együtt.²²

Álmos 820 körüli születését és 895-ben bekövetkezett halálát feltételezve felmerült a történeti kutatásban, hogy 70 vagy 75 évet élhetett.²³ Ez magas életkornak számít a IX. században, mégis nem ezért, hanem a születési és halálozási időpontok nagyfokú bizonytalansága miatt tartom kétségesnek e hipotézist, s úgy vélem, hogy *alacsonyabb életkort* élt meg az említetteknel.

---

¹⁶ SRH I. 287.; HKIF 359.

¹⁷ L. pl. PAULER 1900. 31, 145. o. 54. jegyzet; HÓMAN 1928. 66, 70–71.; CZEGLÉDY 1985. 128.; HARMATTA JÁNOS: Lebedia és Atelkuzu. Magyar Nyelv 80 (1984) 430.

¹⁸ GYÖRFFY GYÖRGY: Legenda és valóság Árpád személye körül. Kortárs 1977/1. sz. (továbbiakban: GYÖRFFY 1977) 108–109.; uő.: In: Magyarország története tíz kötetben, I/1–2. A kezdetektől 1242-ig. Főszerk. SZÉKELY GYÖRGY, szerk. BARTHA ANTAL. Bp. 1986. (továbbiakban: Mtört.) 595, 1630.

¹⁹ Megölésre, rituális gyilkosságra I. VERNADSKY, G.–FERDINANDY, M.: Studien zur ungarischen Frühgeschichte I. Lebedia, II. Álmos. München 1957. (továbbiakban: VERNADSKY–FERDINANDY 1957) 105.; KRISTÓ 1980. 192–194.; KRISTÓ–MAKK 1988. 14.; feláldozásra I. DÜMMERTH 1971. 429.; DÜMMERTH 1986. 127.; rituális áldozatra I. UHRMAN 1988. 213.

²⁰ SRH I. 206.; HKIF 366–367.

²¹ Vö. 6. jegyzet.

²² ÁMTBF 44–45.; HKIF 124–125.

²³ 75 évre I. KRISTÓ 1980. 39, 41, 193.; uő.: Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok. Bp. 1996. (továbbiakban: KRISTÓ 1996) 130.; 70 évre I. DÜMMERTH 1971. 427.

Hasonlóképpen vitatott *Álmos rangja és történeti szerepe*. A rendelkezésünkre álló források is megoszlanak e szempontból. Anonymus, a Zágrábi és a Várad Krónika, s Albericus egyaránt első vezérként (primus dux), fejedelmként említette őt. Anonymus szerint a magyarok kifejezetten a honfoglalás irányítására választottak maguknak fejedelmet, s a vezérek az Álmossal kötött vérszerződés szerterítésével pecsételték meg szövetségüket, míg a Zágrábi és a Várad Krónikában e választás szinte a honfoglalás utáninak tűnik. A másik tradíciót képviselő Kézai Simon és a XIV. századi krónikakompozíció csak Árpád apjaként ismerte Álmost.²⁴ Végezetül Konstantinosnál Álmos vajdaként, azaz törzsfőként szerepel. A bizánci császár története szerint Levedi első vajda a kazár kagán által felajánlott arkhóni, azaz fejedelmi tisztségre a másik vajdát, Álmost vagy annak fiát, Árpádot ajánlotta és a magyarok az utóbbit választották meg.²⁵ A történeti kutatásban két alapvető álláspont fogalmazódott meg. Az egyik szerint Álmos 889-ig vagy 893-ig, az ún. első besenyő támadás feltételezett időpontjáig a törzsszövetség második számú, bírói vagy hadvezéri feladatot ellátó fejedelme, gyulája volt, viszont nagyfejedelmi vagy kündü méltóságot sohasem töltött be.²⁶ A másik nézet szerint Álmos volt Levedit követően²⁷ vagy éppen elsőként a magyar törzsszövetség vagy nomádállam első fejedelme vagy kündüje.²⁸ Álmos tevékenységét érthető módon az utóbbi feltevés fejtette ki részletesebben. Eszerint Levedivel ellentétben Álmos vállalta a kazároktól függő vazallus fejedelemség vezetői tisztségét, miután a 850-es évek elején a Volga-vidékről az első besenyő támadás következményeképpen Etelközbe menekültek a magyarok, s két besenyő támadás között, a 850-es évek második felétől 895-ig volt Álmos szakrális fejedelem, kündü.²⁹ Ezalatt, a 870-es évekre függetlenedett népével az őt kinevező kazár kagántól,³⁰ a keleti szláv törzseket adóztatta és fennhatósága alá vonta,³¹ talán Kijev is uralma alá tartozott,³² s esetleg a kabar törzseket is ő hódoltatta.³³ A 895-ben bekövetkezett besenyő támadás Etelközben találta Álmost,

---

²⁴ Albericusra l. 6. jegyzet; a Zágrábi és a Várad Krónikára l. 8. jegyzet; Anonymus vérszerződésére vö. SRH I. 39–40.; HKIF 286–287.; Kézai vö. 5. jegyzet; a krónikakompozícióra l. 7. jegyzet.

²⁵ ÁMTBF 44–45.; HKIF 124.

²⁶ 889-ig volt gyula, vö. 17. jegyzet; 893-ig volt gyula, l. 18. jegyzet.

²⁷ KRISTÓ 1980. 133–142.

²⁸ DEÉR 1945. 13–16.; KRISTÓ 1996. 63–66.; uő.: A magyar állam megszületése. Szeged, 1995. (továbbiakban: KRISTÓ 1995) 123–124.

²⁹ KRISTÓ 1980. 193.; KRISTÓ–MAKK 1988. 13.

³⁰ KRISTÓ 1980. 142–144.; KRISTÓ–MAKK 1988. 12–13.; KRISTÓ 1996. 73–75.

³¹ KRISTÓ 1980. 144–145.; KRISTÓ 1996. 71–73.

³² Kijev hódolását említi Anonymus, vö. SRH I. 42–46.; HKIF 289–292.; VERNADSKY–FERDINANDY 1957. 26–29.; feltételezen szól erről KRISTÓ 1995. 126.

³³ DÜMMERTH 1971. 413–415.; uő.: Az Árpádok nyomában. Bp. 1977. (továbbiakban: DÜMMERTH 1977) 76–77.

akinek katonasága megkísérelte az ellenállást, de sikertelenül.³⁴ Az Erdélybe menekülő Álmost a magyarok megölték vagy feláldozták.³⁵ Felmerült, hogy „halálának oka a besenyőktől elszenvedett vereség, az etelközi haza elvesztése volt”, de az is közrejátszott, hogy „a besenyő háború táján igencsak közel volt ahhoz, hogy betöltse a talán neki is engedélyezett negyvenéves uralkodási időt.”³⁶

Álmos fent vázolt, feltételezett tevékenysége annak függvénye, hogy valóban fejedelem volt-e vagy sem a IX. század második felében. Deér József három érvet hozott fel Álmos első fejedelemsége mellett: Anonymus és a Zágrábi–Váradai Krónikák híradását, valamint a Turul-mondát.³⁷ Dümmerth Dezső Álmos szakrális fejedelemségének bizonyítékként értelmezte születését (Turul-monda) és halálát, valamint Anonymus és a Zágrábi–Váradai Krónikák híradásait.³⁸ A legteljesebb módon Kristó Gyula foglalta össze „hat pontban” az Álmos szakrális uralkodói volta mellett tanúskodó forrásokat, érveket. Anonymus, a Zágrábi és a Váradai Krónika, s Albericus idézett tudósításai mellett az Álmos név XI. századi, uralkodó családbeli előfordulását, a Turul-mondát (Anonymus, XIV. századi krónikakompozíció), továbbá a krónikakompozíció Álmos megöléséről szóló passzusát említette.³⁹ Összegzése szerint „Konsztantinosz egyedi és egyveretű tudósításával szemben tehát a magyar hagyomány többszörös, többoldalú, egymástól lényegében független hírcsokra áll”.⁴⁰

Kristó Gyula hat pontjával, adatával kapcsolatban a következő észrevételeket tehetjük. E pontok közül három (Anonymus, a Zágrábi és a Váradai Krónika, Albericus) csak azt bizonyítja, hogy a XIII. században volt egy olyan tradíció, amely a honfoglalás megindítását (Anonymus), illetve talán lebonyolítását is (a Zágrábi és a Váradai Krónika, Albericus) a vélt első fejedelem személyéhez, Álmoshoz kapcsolta. Ugyanakkor a XIII. század 80-as éveiben Kézai Simon, majd a XIV. századi krónikakompozíció már Árpádhoz kötötte a honfoglalást, s ennél fogva az „első kapitányi”, fejedelmi tisztséget. Kristó Gyula véleménye szerint e két forrást nem vehetjük figyelembe, „részint mert késeiek, s ...a korai magyar hagyomány ...tudott Álmos fejedelemségéről, részint pedig azért, mert mindkét forrás a honfoglalás korának hétvezér-listájában említi Árpádot, amikor valóban Árpád volt a fejedelem (hiszen Álmos nem is élt).”⁴¹ Véleményem

---

³⁴ KRISTÓ 1980. 189.

³⁵ Vö. 19. jegyzet.

³⁶ KRISTÓ 1980. 193–194.; Más csak a besenyőktől elszenvedett vereséget említi okként, vö. DÜMMERTH 1971. 429.

³⁷ DEÉR 1945. 13–15.

³⁸ DÜMMERTH 1971. 405–409.

³⁹ KRISTÓ GYULA: Honfoglaló fejedelmek: Árpád és Kurszán. Szeged, 1993. (továbbiakban: KRISTÓ 1993) 16–23.

⁴⁰ KRISTÓ 1993. 27.

⁴¹ KRISTÓ 1993. 25.

szerint ezen ellenérvek nem állják meg helyüket, mert e két, Árpád fejedelemségéről szóló forrás azt tanúsíthatja, hogy az Álmost favorizáló hagyománnyal párhuzamosan létezhetett egy másik, Árpádhoz kapcsolódó tradíció, amelyre e valóban kései híradások visszanyúlhatnak. Igen valószínű, hogy nem a XIII. század végi forrásaink változtattak önkényesen egy korábbi, Álmost fejedelemként említő hagyományon, ennek okát aligha adhatnánk. Úgy vélem, hogy mivel a honfoglalás volt az első ismert esemény a krónikások számára, a XI. század második felétől meginduló krónikás irodalom Álmos és Árpád közül választhatott az első fejedelem személyét illetően, s ezért találkozunk két változattal. Deér József helytállóan tűnő észrevétele szerint „ez a kérdés a magyar hagyományban éppen úgy tisztázatlan volt, nézeteltérésekre és vitákra adott alkalmat, akárcsak Andrásnak, Bélának és Leventének Vazultól, illetőleg Szár Lászlótól való származása.”⁴² Álmos nevének felbukkanása a királyi családban mintegy 175 évvel Álmos feltételezett megölése után (I. Géza fia, Álmos herceg) valóban azt mutathatja, hogy „Árpád apja jelentős személyisége volt a dinasztiaivá emelkedett nemzetségnek”⁴³, s még az sem kizárt, hogy a XI. század második felére tehető ősgesta Álmost fejedelemnek tekintette és hozzá kapcsolta a honfoglalást. Egy ilyen tradíció feltételezése, sőt esetleges megléte sem szolgálhat azonban bizonyítékkal arra, hogy legalább másfél-kétszáz évvel korábban ki viselte a fejedelmi címet.

Kristó Gyula hat érve közül legnyomósabban a Turul-monda és Álmos erdélyi megölése esik latba. Álmos csodás születése és rituális feláldozása egyaránt a kazároktól átvett, s többnyire a kazáriai szakrális fejedelemmel, a kagánnal rokonított kündü tisztség birtokosáról árulkodó bizonyíték lehet.⁴⁴ A Turul-monda kapcsán többen felvetették Álmos dinasztiaalapító volta mellett, hogy fogantatása a mítikus, égi őshöz, a Turulhoz kötődött,⁴⁵ s így Álmos „az az ő, akihez a fejedelemség karizmatikus indoklása kapcsolódott”.⁴⁶ E magyarázat elfogadhatónak tűnik, de utalnom kell arra, hogy mivel Álmos volt az uralkodó nemzetség első ismert tagja, csakis hozzá kapcsolódhatott e totemisztikus monda, függetlenül attól, hogy ténylegesen ő volt-e az első fejedelem vagy más tisztség (gyula) birtokosa volt.⁴⁷ Álmos előkelő származása, sőt vitézsége sem volt elég ahhoz, hogy fejedelem legyen, miként a konstantinosi történet szerint Levedit sem jogosította fel fényes nemzetsége, vitézsége, bölcsessége és első törzsfői (vajdai) pozíciója a fejedelmi méltóság elnyerésére. *Nemesség (előkelő*

---

⁴² DEÉR 1945. 13.

⁴³ KRISTÓ 1993. 22–23.; I. még KRISTÓ 1980. 141.

⁴⁴ A kagán és a kündü szakrális voltára I. pl. CZEGLÉDY 1985. 210–216.; Álmos születésének és halálának szakrális jellegére I. RÓHEIM 1984. 136–137, 170.; DÜMMERTH 1971. 427.

⁴⁵ FERDINANDY MIHÁLY: *Mi magyarok. Tíz tanulmány a magyar történelemből.* Bp. 1941. (továbbiakban: FERDINANDY 1941) 28–33.; DÜMMERTH 1971. 415–424.; DÜMMERTH 1977. 80–91.; KRISTÓ 1993. 16–18.

⁴⁶ DEÉR 1945. 14.

⁴⁷ A gyula tisztségre a Turul-monda ellenére I. FERDINANDY 1941. 23.

származás) és vitézség az uralkodói alkalmasságot bizonyító szükséges előfeltételek voltak ugyan, de a döntő mozzanat a választás volt, amelyet Anonymus, a Zágrábi és a Váradai Krónika, illetve Konstantinos is említett.⁴⁸ Leginkább Álmos mellett szóló érvnek nem a Turul-mondát tartom, hanem a XIV. századi krónikakompozícióban az Álmos erdélyi megöléséről szóló híradást. Kétségtelen, hogy ez értelmezhető szakrális gyilkosságként is, ami a kazároknál a kagánnak járt ki nagy természeti katasztrófa, vereség vagy a negyvenéves uralkodói terminus lejárta esetén.⁴⁹ Álmos esetleges feláldozását feltételezve sem osztanám azonban Kristó Gyula véleményét, aki e halál okát egyaránt kereste Álmos közel negyvenéves uralkodási idejében és az etelközi haza elvesztésében, a besenyőktől elszenvedett vereségben. Szerintem csak az etelközi katasztrófa magyarázhatná Álmos feláldozását, a negyvenéves uralkodási terminus pusztá feltételezés, a hipotetikus „első besenyő háború” időpontjától függ.⁵⁰ Bizonytalan azonban, hogy Álmos valóban megérte-e a „második” besenyő háborút, s a honfoglalás kezdetét. A krónikakompozíció Álmos megölésére vonatkozó passzusát a történeti kutatás archaikusnak tekintette,⁵¹ de van olyan nézet is, amely a nyilvánvaló bibliai, Mózesrel való párhuzam miatt nem tartotta hitelesnek.⁵² Szerintem az Árpádot első kapitányként említő krónikakompozíció a Mózesre való utalással talán azt jelezte, hogy Álmos a korábbi hazához tartozott, s e párhuzamnak megfelelően Álmost „megölette” még az új hazába való belépés előtt, s fiával, Árpáddal hódította meg Pannóniát.

Összességében azt állapíthatjuk meg, hogy az Álmos fejedelemsége mellett szóló öt forrásadat túlságosan is kései, XIII–XIV. századi (még ha esetenként a XI. század második felére visszavezethető krónikás hagyományt is tükrözhet), s a névtani érv sem támasztja alá egyértelműen ezt a feltevést.

Mielőtt azonban válaszolnánk arra a kérdésre, hogy Álmos fejedelme volt-e a magyar törzsszövetségnek, s milyen tevékenységet fejthetett ki, meg kell vizsgálnunk az *Árpád fejedelemsége* mellett szóló érveket. Árpádot valamennyi forrásunk Álmos fiaként említette, anyjának neve nem maradt fenn.⁵³ Születésének idejét egyetlen forrás sem

---

⁴⁸ A nemesség és vitézség toposzaival kapcsolatban a nomád uralomfelfogást említette DEÉR 1945. 15–16.; egybetartozó attributumokként említette CZEGLÉDY 1985. 273.; az első a kündühöz, a másodikat a gyulához kapcsolta GYÖRFFY GYÖRGY: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. Kurszán és Kurszán vára. Bp. 1959. (továbbiakban: GYÖRFFY 1959) 81.; GYÖRFFY 1993. 221.

⁴⁹ A kagán megölésére az idevágó forrásokkal és irodalommal együtt I. TÓTH 1988. 572–573.

⁵⁰ Az „első” besenyő háború feltételezett időpontjaira szakirodalommal együtt (750 k., 850, 889, 893) vö. TÓTH 1988. 544–547.

⁵¹ L. pl. GYÖRFFY 1993. 93.; KRISTÓ 1980. 192–193.

⁵² VÉKONY GÁBOR: Egy kazár felirat a Kárpát-medencében. Életünk 24 (1987) 4. sz. 383.

⁵³ SRH I. 41, 165, 206, 285, 287.; HKIF 287, 353, 359, 367.

tartotta fenn, halálát Anonymus a 907-es évre tette, amikor szerinte lezárult a honfoglalás.⁵⁴ A történeti kutatás Álmos születésének anonymusi adata, Árpád 895 körüli al-dunai szereplése és a konstantinói genealógiai listán felsorolt utódai alapján 840–855 közé helyezte Árpád születését.⁵⁵ Halálát illetően általában elfogadták az anonymusi időpontot, de felmerült az is, hogy talán 899–900 körül már elhunyt.⁵⁶ Árpád tisztségével kapcsolatban a régebbi történetírás úgy foglalt állást, hogy a 889-re tett ún. első besenyő támadás után, 889–890-ben választották fejedelemmé, amely tisztséget 907-es haláláig töltötte be.⁵⁷ Újabb felmerült, hogy 893-ban váltotta fel apját, a lemondott Álmost a gyulai tisztségben és csak Kurszán kündü 904-es halála után lett nagyfejedelem 907-ben bekövetkezett haláláig.⁵⁸ Egy másik feltevés szerint Álmos 895. évi feláldozása után jutott a kündü tisztség fia, Árpád birtokába, s ezt a tisztséget viselte 900 körülre tehető haláláig.⁵⁹ A történeti kutatás kivétel nélkül hangsúlyozta Árpád szerepét a honfoglalásban.

Árpád fejedelemsége mellett négy forrás tanúskodik. Kézai és a XIV. századi krónikakompozíció Árpádot első kapitányként említő híradásaira már utaltam. E két forrás arról tesz tanúbizonyságot, hogy lehetett egy olyan korábbi tradíció is, amely Árpádot tekintette az első, a magyarokat új hazába vezető fejedelemnek, s Álmost csak Árpád apjaként tartotta számon. Harmadik érvünk, a konstantinói híradás ugyan látszólag valóban „egyveretű”, s egy forrásként esik latba, de maga is több részhíradást tartalmaz Árpád fejedelemségét illetően. A bizánci császár egyfelől azt közölte, hogy a magyarok Levedi „lemondása” után a „tekintélyes, bölcs, megfontolt és vitéz” Árpádot választották meg fejedelemnek kazár szokás szerint pajzsraemeléssel, másfelől munkája több helyén is hangsúlyozta, hogy az Árpádtól leszármazók lehetnek fejedelmek, s ennek megfelelően a genealógiai listát is éppen vele, Árpáddal, „Turkia nagy (régii-T. S. L.) fejedelmével” kezdte.⁶⁰ Azt is említette, hogy a besenyők a magyarokat „fejedelmükkel, Árpáddal együtt” üzték el.⁶¹ Mindezek alapján meglehetősen egyértelmű, hogy a X. század közepi magyar hagyomány, amelyet elsősorban a Konstantinápolyba 948 körül

---

⁵⁴ SRH I. 106.; HKIF 339.

⁵⁵ 840 körüli születésére MACARTNEY 1930. 109–110.; 840-es évek közepére KRISTÓ 1980. 39.; KRISTÓ–MAKK 1988. 16.; 855-re I. GYÖRFFY 1977. 105.

⁵⁶ 907-es halálára I. pl. GYÖRFFY 1977. 112.; 900 körüli halálát tételte fel Anonymus belső kronológiája alapján KRISTÓ 1980. 354–355., 445.; 907 utánra I. GYÖRFFY 1959. 84. o. 61. jegyzet.

⁵⁷ Vö. 17. jegyzet.

⁵⁸ Vö. 18. jegyzet.

⁵⁹ KRISTÓ 1980. 354.; KRISTÓ–MAKK 1988. 20.

⁶⁰ ÁMTBF 44–45, 47, 48–49.; HKIF 124–125, 128, 130–131.; Árpád nagy fejedelmi címére I. TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: Árpád megasz arkhóni címéhez. Magyar Nyelv 86 (1990) 228–230.

⁶¹ ÁMTBF 45.; HKIF 125.; az „Árpáddal együtt” kitétel kiemelésére I. TÓTH 1988. 571–572, 574.; Álmosra értelmezi KRISTÓ 1993. 38–39.; Árpád gyula voltának egyik bizonyítékát látta benne újabb GYÖRFFY GYÖRGY: Válasz. Magyar Tudomány 1993/6. sz. 728.

ellátogató magyar vezérek, Árpád dédunokája, Termacsu (Termecsü⁶²), Bulcsú karkhasz és a gyula közvetítettek Konstantinos császár számára, Árpádot tudta a kazár kagán által felajánlott és elfogadott vazallusi fejedelmi méltóság, vélhetően a kündü rang birtokosának.⁶³ Van olyan álláspont, amely Konstantinos informátorainak tévedését, a mondai néphagyomány eltolódását tételezi fel, s úgy véli, hogy az „Árpád utáni nemzedék – köztük Termács és Bulcsu – előtt nyilván oly monumentálissá nőtt a honfoglaló emléke, hogy mindent, így nemcsak a honfoglalást, hanem a fejedelemség megszervezését is neki tulajdonították”.⁶⁴ Más nézet szerint Konstantinos értette félre informátorait, nem a fejedelemtválasztás idejében, hanem később, a honfoglalás idején lett Álmos „versenyháza” fia, Árpád.⁶⁵ Elterjedt feltevés szerint nem tévedéssel, hanem az informátoroktól eredő tudatos torzítással számolhatunk. Györffy György szerint az egész 38. fejezet Árpád leszármazotta, „Tormás megtévesztő előadása, azzal a célzattal, hogy leplezze Árpád hatalomrajutásának körülményeit, azt, hogy a főfejedelemség jogosan a kündü utódait illezné meg”, ezért többek között elhallgatta Levedi kündü utódát, Kurszán kündüt is. Célja ezzel a bizánci „császári elismertetés” volt, az Árpád leszármazottak egyeduralmának túlzott hangsúlyozásával eloszlatni a bizánciak kétségeit, továbbá az uralkodó fejedelem, Fajsz el akarta érni „azt az uralkodói státust, amivel a bolgár uralkodók már rendelkeztek”, s egy bizánci hercegnővel való házasságot.⁶⁶ Más vélemény szerint Álmos rituális megölésének kellemetlen, kínos tényét hallgatta el Termacsu,⁶⁷ illetve „azért kellett Termacsunak letagadnia Álmos fejedelemségét, hogy ily módon hársítsa el és tegye Bizáncban illegitimmé – a múltra és jelenre vonatkozóan egyaránt – mindazon rokonok hatalmi ambícióit, akik nem közvetlenül Árpádtól, hanem Álmos fiaitól származtak le.”⁶⁸ Dümmerth Dezső szerint a 38. fejezet egészére jellemző torzítás nem Termacsu, hanem az általa kabarnak vélt Bulcsú számlájára írandó, aki „szerette volna eltüntetni Álmos múltját, azt, hogy Álmos hódította meg a kabarok népét, kisebbiteni akarta Álmos jelentőségét”, ezért alkalmatlannak tüntette fel a fejedelemségre.⁶⁹ Sajátságosnak vélem a következtetést, hogy a bizánci császárt igyekeztek volna a magyar vezérek megtéveszteni, s elhallgatni Kurszán vagy Álmos nemzetségének jogait. VII. Konstantinos ugyan philosz címmel ruházta fel Termacsut,

---

⁶² A Termecsü olvasatra I. RÓNA-TAS ANDRÁS: Hogyan hívták Árpád dédunokáját? In: Kelet és Nyugat között. Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk. KOSZTA LÁSZLÓ. Szeged, 1995. 417–430.

⁶³ Árpád kündüre a vonatkozó szakirodalommal, I. TÓTH 1988. 573–574.

⁶⁴ DEÉR 1945. 13–14.

⁶⁵ UHRMAN 1988. 214.

⁶⁶ GYÖRFFY 1959. 158–159.; GYÖRFFY 1993. 223.

⁶⁷ KRISTÓ 1980. 141–142.

⁶⁸ KRISTÓ 1993. 29–30.

⁶⁹ DÜMMERTH 1977. 77–78.; I. még DÜMMERTH 1971. 411–415.

patrikioszi méltósággal Bulcsút és a gyulát,⁷⁰ mégsem volt lehetősége a magyar törzsszövetség esetleges hatalmi harcaiba való beavatkozásra, s az Árpád-nemzetség legitimálására. Nem kizárt ugyanakkor, hogy 948 táján Termacsu és Bulcsú kb. 50–100 év távlatából tévedhettek, illetőleg a törzsszövetségben élő hagyomány valamelyest torzulhatott. Mindezek ellenére nincs elégséges alapunk e legrégebbi magyar hagyomány megkérdőjelezésére, mivel a XI. század második feléből való ősgesta (amire visszanyúlhatnak későbbi forrásaink) feltehetően sokkal kevesebb információt és sokkal több tévedést tartalmazhatott.

Negyedik érvként egy 960 körüli forrás, Georgius Monachus Continuatus híradása szolgál. Eszerint VI. (Bölcs) Leó császár követe Nikétász Szklérosz 894-re vagy 895-re tehető időpontban az Al-Dunánál találkozott és szövetséget kötött a bolgárok elleni hadjáratra a magyarok „fejeivel, Árpáddal és Kuszánnal”.⁷¹ Árpád 894–895-ben biztosan élt, s vezető szerepet tölthetett be. Az egyik hipotézis szerint Árpád gyulaként szerepelt a szövetségkötésnél.⁷² A másik feltevés szerint Árpád a visszavonultságban élő Álmos kündü fiaként vett részt Kurszán (Kuszán) gyulával vagy karkhasszal együtt a tárgyalásban.⁷³ Véleményem szerint a Kuszán előtt szereplő Árpádot a muszlim forrásokban a gyula előtt említett kündü tisztség viselőjének tekinthetjük.⁷⁴ Árpád szerepeltetéséből ugyanakkor nem következik, hogy a háttérben fel kellene tételeznünk szakrális fejedelemként apját is. Az sem tűnik meggyőző ellenérvnek, hogy a „seregek élén... a trón örököse... haladt, együtt a hódolt népek vezéreivel”, ezért Árpád apját képviselve vett részt a bizánci követtel való megbeszélésen.⁷⁵ Árpád ekkor nem sereg élén haladt, hanem Kuszánnal együtt a magyar szállásterület határain belül maradván tárgyalt a bizánci követtel. Míg a hadvezéri, seregvezetői tevékenység nem fér össze a szakrális fejedelmi tisztséggel, a diplomáciai érintkezés beleférhet e szerepkörbe.⁷⁶ Egészében véve Georgius Monachus Continuatus tudósítása alátámasztani látszik Konstantinos híradását. A két közel egykorú 10. századi kútfőből az rajzolódik ki, hogy a 895 körüli etelközi vést megelőző időszakban Árpádot választották meg a magyarok

---

⁷⁰ Vö. pl. MORAVCSIK GYULA: Bizánc és a magyarság. Bp. 1953. 45.

⁷¹ ÁMTBF 59.; HKIF 147.

⁷² GYÖRFFY 1977. 108–109.; uő., Mtört. 588–589.

⁷³ Kurszán gyulára l. KRISTÓ 1980. 176.; Kurszán karkhaszra l. DÜMMERTH 1977. 102. – Mindkét kutató a szakrális uralkodó fiaként említi Árpádot.

⁷⁴ A muszlim források kündü-gyula sorrendjére l. HKIF 32–33, 35.; az Árpád–Kuszán sorrendiség hierarchikus értelmezésére l. pl. KRISTÓ 1980. 226.; KRISTÓ 1993. 35–36.; más magyarázat szerint kisebb hatalmú volt a kündü, s a gyulán keresztül vezetett az út a kündühöz, vö. GYÖRFFY 1977. 110.

⁷⁵ DÜMMERTH 1986. 25.

⁷⁶ Vö. GYÖRFFY 1993. 222.

fejedelemmé, Kuszánnal (vagy Kusállal⁷⁷) együtt ő kötött szövetséget a bizánciakkal a Bulgária elleni hadjáratra, s őt úzték el a besenyők népével együtt az etelközi hazából.

Az Álmos fejedelemségének igazolására szolgáló hat érvel szemben csak négy érvet (forrást) lehet felsorakoztatni Árpád fejedelemsége mellett, mégis, úgy gondolom, hogy az utóbbiak felé billen a mérleg, mert két 950–960 körül lejegyzett tudósítást is tartalmaznak. Mindezek alapján úgy vélem, hogy Álmos Levedihez hasonlóan nem viselt még törzsszövetségi méltóságot,⁷⁸ hanem *a hierarchia második helyen álló törzsfője volt, aki a IX. század második felének egy részében (kb. 850–870/880 között) tevékenykedhetett, s megalapozta törzse élrekerülését. A részben kazár szövetségben folyó, részben önálló kalandozó akciókban, a keleti szlávok hódoltatásában Álmos részt vehetett, a kabarok alávetését és Kijev meghódítását azonban nem tartom valószínűnek. Fia, Árpád lett a törzsszövetség első fejedelme, kündüje, aki a IX. század utolsó egy-két évtizedében és talán a X. század első évtizedében tölthette be e tisztséget, s elsősorban a bolgárok elleni háború, az etelközi vész és a honfoglalás fűződött a nevéhez.*

---

⁷⁷ A Kusál névalakra mint helyes formára I. KRISTÓ 1993. 83–93.

⁷⁸ Levedi első vajda voltára I. DEÉR 1945. 4–5.; újabban KRISTÓ 1995. 123.

THE FIRST PRINCE: ÁRPÁD OR ÁLMOS?

It has been a debated issue, whether Álmos or his son, Árpád had been the first prince of the Hungarian tribal federation. According to a hypothesis Álmos (cca. 820–895?) was the first sacral ruler (küdü) of the Hungarians and he ruled over them for forty years (cca. 855–895). Five data or sources (the Turul legend connected with Álmos' birth, his assassination, Anonymus, the Zagreb–Várad Chronicles, Albericus) and an onomastic argument (the appearance of his name in the Arpadian-dynasty) seem to testify the principality of Álmos. The author of the study contradicts this theory, since the sources are belated (XIII–XIV. century), even if some of the them may be traced back to the XIth century.

Árpád (cca. 850–900/907?) has been considered by other scholars to be the first prince of the Hungarians. The author agrees with this opinion, which can be based on the testimony of four sources. The chronicle of Simon of Keza and the fourteenth century chronicle composition are late and therefore not authentic sources, but Constantine VII's work (DAI, written about 948–952), preserving the earliest Hungarian tradition and the chronicle of Georgius Monachus Continuatus (cca. 960) can be regarded as proofs for the principality of Árpád. So Árpád was the first elected prince, who allied with the Byzantines against Bulgaria (894–895) and was expelled by the Pechenegs from Etelköz. His name is rightly connected with the Hungarian Conquest of the Carpathian Basin (cca. 895–900). Álmos was probably just a tribal chief, second in rank after Levedi in the Hungarian tribal federation.